

ÅSA ARPING

# KVALITETSBEGREPP UNDER OMFÖRHANDLING

Debatter om en svensk litteraturkanon



**TFL 2025:1-2. LITTERÄRA VÄRDEN OCH VÄRDERINGAR**

DOI: <https://doi.org/10.54797/tfl.v55i1.55909>

ISSN: 2001-094X

– Litterära värden och värderingar –

Copyright © 2025 Author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons CC-BY 4.0 License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

Den här artikeln handlar om skönlitterära värden och värderingar utifrån den pågående diskussionen om en svensk kulturkanon. Hur gestaltar sig dagens samtal om kanon, och hur har det förändrats under de senaste decennierna? Genom att ställa Harold Blooms om-diskuterade *The Western Canon. The Books and School of the Ages* (1994) i dialog med två exempel från 2000-talets offentliga svenska kanondebatt ska jag undersöka hur synen på kanon har förskjutits, men i vissa delar också förblivit sig lik. Mot Blooms övertygelse om kanon som styrd av textimmanent, tidlös kvalitet, står dagens dominerande uppfattning att kanon uppstår och upprätthålls genom olika aktiviteter, och att den därmed också ständigt förändras. Men bilden är inte entydig, och när svenska politiker åter aktualiserar kanon i syfte att förankra tankar om oföränderliga svenska värderingar och en stabil svensk identitet, visar det också på en övertygelse om att kanon inte bara kan påverkas utifrån, utan även kan användas för att styra samhällsutvecklingen.

## Kanonkritiken och tron på förändring

Som Anders Mortensen lyft fram i flera sammanhang uppstod idén om den intresselösa konstens inneboende värde under sent 1700-tal som en motkraft till penningekonomin, vilket skapade det Barbara Herrnstein Smith kallat *den dubbla värdediskursen* (the double discourse of value).<sup>1</sup> Argumenten för litterärt värde har lika länge framför allt manifesterat sig i form av normativa yttranden utifrån estetiska kriterier.<sup>2</sup> Yttrandena om litterär storhet har alltid, oavsett anspråk på objektivitet, därmed även rymt en aspekt av maktutövning.

När svensk litteraturvetenskap omformulerades i slutet av 1960-talet, med inspiration från den anglo-amerikanska utvecklingen, sågs fokus på tolkning av estetiskt högtstående verk som en huvudsak. Tidigare inriktning, bland annat manifesterad i disciplinbeteckningen litteraturhistoria med poetik, var i högre grad kulturhistoriskt förankrad. Fokusskiftet stod inte oemotsagt, och i samma veva som litteraturämnet försökte bygga vetenskaplig kredibilitet genom en starkare betoning på kvalitetsaspekten, inledde kvinnolitteraturhistoriker ett målmedvetet arbete med att återupptäcka och återuppväcka försummade och bortglömda kvinnliga författarskap.<sup>3</sup>

Under 1980-talet formulerade inte minst flera amerikanska forskare en feministisk kanonkritik.<sup>4</sup> Litteraturvetenskapen befann sig ofta i debattens centrum och stark teoriutveckling pågick, samtidigt som nya aktörer och perspektiv krävde inträde. Tonläget var högt och genusperspektivet blev både uppmärksammat och motarbetat. I svenskt sammanhang blev den feministiska diskussionen om kanon i det närmaste synonym med en granskning av rådande litteraturhistorieskrivning. En rad kanonkritiska doktorsavhandlingar publicerades, studenter började ifrågasätta de mansdominerade litteraturlistorna och projektet "Nordisk kvinnolitteraturhistoria" sattes igång. Anna Williams studie *Stjärnor utan stjärnbilder* (1997), om behandlingen av kvinnliga författarskap i 1900-talets litteraturhistoriska översiktsverk, blev ett viktigt, samlande bidrag.<sup>5</sup>

Utgångspunkten för 1990-talets skeptiker var att kanon, i dess betydelse som rättesnöre<sup>6</sup>, förtrycker, begränsar och tystar underrepresenterade röster, samtidigt som den förvägrar nya generationer en bredare kunskap om såväl samhälle som estetik. Här fanns en tro på att kanon kunde, om inte avskaffas, så åtminstone *förändras* genom litteraturhistorisk grundforskning. Sedermera har kanon både dekonstruerats, queerats och dekoloniserats.<sup>7</sup> Som idéhistorikern Thomas Karlsohn lyft fram i sin genomgång av den debatt som utbröt efter Folkpartiets motioner om en svensk litteraturkanon 2006–2007, har diskussionerna, både i Sverige och inom högre utbildning i USA, haft en ansats som är betydligt mer genomgripande än den enskilda sakfrågan: "Vid en granskning av de argument som anförts från olika håll ställs vi inför centrala frågor kring begrepp som bildning, tradition, värde, makt, förtryck och demokrati."<sup>8</sup> En historisk blick

på kanon, från 1800-talet och fram tills idag, visar att kulturen, och inte minst skönlitteraturen, vid olika skeden fungerat som centrala samlingspunkter för samhällsdebatt och som avgörande redskap för olika politiska ambitioner.

## Kanon som fast och föränderlig

Den kanske främsta symbolen för den litteratursyn som 1990-talets kanonkritiker vände sig mot var Blooms *The Western Canon*, som ingick i ett veritabelt *battle of the books* där flera konservativa debattörer reagerade mot den liberalisering av amerikansk högre utbildning som pågått sedan sent 1960-tal.<sup>9</sup> Mitt i det pågående kulturkriget tog Bloom avstånd från både vad han såg som de konservativas moralistiska syn på litteratur och hur vänstern och feministerna, vilka han placerade i den så kallade förtrytelsens skola (the School of Resentment), ville använda litteraturen för att åstadkomma social förändring.<sup>10</sup> Det som enligt Bloom förenade de till synes motsatta ståndpunkterna var deras fokus på etik eller ideologi framför estetik. För Bloom innebar detta inte bara en grav missbedömning, utan ett förhållningssätt som hotade litteraturvetenskapens och i förlängningen hela humanioras existens. Istället är det litteraturvetenskapens uppgift att försvara och värna kanon, ett ansvar som oundvikligen handlar om definitionsmakt. Litteraturvetenskapen och -kritiken är till sin natur ett elitistiskt fenomen, menar Bloom, och därför är olika försök till politisk styrning av kanon genom moraliska pekpinor eller en strävan att ”öppna upp” direkt skadliga.<sup>11</sup>

Vilket kanonbegrepp var det då som Bloom lanserade? Teoretiskt grundad någonstans mellan Freuds idé om fadersmord och nykritikens textimmanens pekade han ut 26 ”odödliga” verk (varav fyra var skrivna av kvinnliga författare) med Shakespeare som självklar referenspunkt. Receptet på tidlöst värde handlade om en mix av främmandegöring och imitation, tradition och förnyelse, i en ständig konfliktyta mellan nödvändigt fadersuppror och oundviklig påverkan. Blooms litterära värdebegrepp är med andra ord textcentrerat och på samma gång författarfixerat. För Bloom är Shakespeare ett oöverträffat monument som alla efterföljare har att förhålla sig till. Men han är också i allra högsta grad *en individ* – en fadersfigur

som hans litterära söner är dömda att bekämpa och på samma gång internalisera.

Litterär storhet grundas, enligt Bloom, i författarens vilja att förnya, samtidigt som att lyckas kräver nära kontakt med traditionen: "the desire to write greatly is the desire to be elsewhere, in a time and place of one's own, in an originality that must compound with inheritance, with the anxiety of influence."<sup>12</sup> Andan är tydligt modernistisk, och kanonprocessen pågår enligt Bloom i ett inomlitterärt system: "Greatness recognizes greatness and is shadowed by it."<sup>13</sup>

Den här typen av cirkelresonemang, hur litterärt värde varar genom att framhållas just som beständigt, hade Herrnstein Smith slagit ner på ett decennium tidigare, i en artikel i tidskriften *Critical Inquiries* temanummer om kanon, hösten 1983.<sup>14</sup> Där efterlyste hon förnyad uppmärksamhet på de då sedan länge försummade och dolda värde- och värderingsfrågorna inom litteraturvetenskapen och föreslog ett bredare värdebegrepp med fokus på växlande former, funktioner och aktiviteter.<sup>15</sup> I den efterföljande studien *Contingencies of Value. Alternative Perspectives for Critical Theory* (1988) fördjupade Herrnstein Smith sina argument att litterärt värde snarare än att vara fast och oföränderligt är i ständig rörelse och omförhandlas genom olika aktörers och institutioners konkreta handlingar.<sup>16</sup> I stället för tidlös skönhet betonade Herrnstein Smith det litterära värdet som situerat och kontextbundet. Resultatet blev en värderelativism som riktade sig både mot tron på beständigt värde à la Bloom och strukturella förklaringsmodeller utifrån olika maktordningar.

Drygt trettio år senare har Herrnstein Smiths tankar närmast blivit gängse medan Blooms framstår som tämligen avlägsna. Ändå erbjuder även den senares uppfattning om kanon en intressant bakgrund i en diskussion om hur dagens offentliga svenska kanondebatt gestaltar sig. Vilka spår finns kvar av den långa tanketradition som Bloom gav uttryck för och av de maktkritiska tankar som kanonmotståndarna lyfte?

## **Svensk kanondebatt 2006–2007**

När det återigen allt oftare talas om kanon, läsning, och om litteraturens samhälleliga uppgift, är det framför allt tydligt att politiken har

flyttat fram positionerna. På tvärs mot tidigare ideal om armlängds avstånd mellan kulturen och de folkvalda har den nuvarande regeringens Tidösamarbete en tydlig ambition att styra kulturen i särskilda riktningar, inte minst för att återuppväcka tanken om en specifik svensk identitet.

Det pågående kommittédirektivet ”En svensk kulturkanon” (Dir. 2023:180), som ska slutredovisas i augusti 2025, innebär inte första gången en högerregering vill införa en svensk litteraturkanon. När den liberala kulturministern Cecilia Wikström prövade senast, 2006, utifrån konservativ dansk förebild, ledde det till en högljudd diskussion, starkt färgad av den feministiska och postkoloniala kritik som i åtminstone ett par decennier hade pekat på behovet av att förnya litteraturhistorieskrivningen. Wikström ville se ”en gemensam läslista för barn och ungdomar i den svenska skolan, en så kallad ’litteraturkanon’”.<sup>17</sup> Listan skulle tas fram av Skolverket, Svenska Akademien, sakkunniga och lärare. Argumenten var i huvudsak två: att ”stimulera ungdomars läsning”, och särskilt då ungdomar ”vars föräldrar saknar högskoleutbildning eller har flyttat hit från ett annat land”. Till sist betonade Wikström vikten av att komma ihåg de svenska arbetarförfattarna. Motionen avslogs, en ny väcktes året därpå och avslogs även den, men initiativet gav ändå ringar på vattnet genom en livaktig debatt i dags- och tidskriftspress. En av debattörerna, Stefan Jonsson, kallade i ett inlägg i *Dagens Nyheter* Wikströms argumentation för ”en politisk tragedi”, där liberaler använder den svenska litteraturen som assimileringssverktyg istället för att erkänna det svenska samhället som mångkulturellt.<sup>18</sup>

När *Tidskrift för litteraturvetenskap* genom Lena Ulrika Rudeke i ett av numren från den dåvarande Göteborgsredaktionen 2007 ställde frågan om behovet av en litterär kanon till fyra litteraturvetare, bland dem Jonsson (övriga var Amelie Björck, Eva Haettner Aurelius och Mats Malm), avslöjar frågorna en tidstypisk ambivalens: ”Behöver vi en kanon? Är kanonisering något ofrånkomligt? Är det rent av litteraturvetenskapens huvudsakliga uppgift?”<sup>19</sup> De deltagande forskarna diskuterade frågorna i form av en mejlväxling och var rörande eniga om att kanon handlar om litteratur i bruk, inte en statisk lista som någon kan besluta om. Klassiker är möjligen ett bättre, mer dynamiskt begrepp än kanon, resonerade de. Samtidigt

ansåg debattörerna att det estetiska perspektivet behövs, som ett kritiskt verktyg, och att litteraturvetenskapens roll framför allt är att stärka förmågan att läsa, en kritisk och analytisk färdighet, där tanken om kanon kan vara en produktiv utgångspunkt.

De återkommande efterlysningarna av en nationell kanon såg deltagarna som ett symptom på förlusten av och saknaden efter en enhetskultur, en känsla av fragmentisering i en tid präglad av globalisering och mångfald. Kanon hade också, menade de, blivit ett slagträ i debatten om litteraturvetenskapens och litteraturens kris. Här efterlyste gruppen ett vidgat litteratur- och kvalitetsbegrepp och en större närvaro av litteraturvetare i offentligheten.

Samma år utkom debattboken *Hamlet eller Hamilton. Litteraturvetenskapens problem och möjligheter* (2007), där Torbjörn Forslid och Anders Ohlsson konstaterade att den kulturella vändning som varit så stark i amerikansk kontext inte avsatt några spår i litteraturundervisningen vid svenska universitet och högskolor.<sup>20</sup> Tvärtom levde en traditionell ämnessyn kvar och studenterna fick i första hand lära sig uppskatta redan högt värderade texter. ”Resultatet av de värdeskapande praktikerna inom det litteraturvetenskapliga fältet blir ett slags *sakralisering* av viss litteratur”, konstaterade författarna.<sup>21</sup> Den breddning av möjliga studieobjekt och perspektiv som de efterlyste har i hög grad blivit verklighet under de snart tjugo år som hunnit passera. Forskargruppen runt Forslid/Ohlsson har sedermera arbetat vidare med att utforska litterär värdeförhandling i praktiken och har, bland annat med hjälp av Herrnstein Smiths värdeteori och Rita Felskis vidareutveckling av aktör-nätverksteorin (ANT), undersökt hur värde skapas på en rad olika sätt och i olika sammanhang, som bokmässor, bokcirklar och bokhandlar.<sup>22</sup>

Samtidigt som litteraturvetenskapens räckvidd utökats genom ett framväxande intresse för populärkultur, medialisering, materialitet, litteraturdidaktik, affektteori och nätverksteori etcetera, har uppfattningar om skönlitteraturens plats i kultur- och samhällsdebatten förändrats. Idag handlar samtalet om litteraturens olika värden mindre om vilka verk som är kvalitetsmässigt mest högtstående och mer om att få nya generationer att ens vilja och kunna tillägna sig skönlitterär text. I takt med att likvärdigheten i den svenska ungdoms- och gymnasieskolan nedprioriterats, har ungas förmåga att läsa och förstå text diversifierats. Bland vissa höger- och nationalkonservativa

politiska makthavare finns fortsatt en idé om att skönlitteraturen inte bara kan bidra till en lösning på det problemet utan också ge verktyg till förbättrad integration genom att introducera nyanlända i svensk kultur och vad som brukar kallas svenska värderingar.

## En kulturkanon för Sverige

I skuggan av sjunkande PISA-resultat och regeringssamarbetets strävan efter att samla nationen kring en svensk identitet har ytterligare en kulturminister, nu moderat och delvis styrd av en Sverigedemokratisk agenda, deklarerat behovet av en nationell kulturkanon. Tidöpartierna har utsett en kommitté, ledd av historikern Lars Trägårdh, som i sin tur utsett expertgrupper inom olika ämnesområden, men kommitténs arbete har drabbats av flera avhopp och omgärdats av rykten och konflikter.<sup>23</sup> Kommitténs arbete har drabbats av flera avhopp och omgärdats av rykten och konflikter. Det som manifesteras i Tidösamarbetets kanonprojekt är alltså inte Blooms idé om litterär odödlighet, utan snarare den ”konservativa moralism” han så skarpt kritiserade: konsten som ett politiskt instrument med syfte att fostra – i det här fallet framför allt nya generationer och nyanlända – i svensk kulturhistoria och identitet. Uppdraget påminner en del om 1800-tallets nationalistiska kanonprojekt, även om det elitistiska anslaget snarast ersatts av populistiska argument.

Här ska alla få göra inspel, och samråd ska enligt regeringsuppdraget även ske med samerna och de nationella minoriteternas organisationer, även om inga representanter från dessa grupper ingår i expertgrupperna. Den 27 januari 2025 tillgängliggjorde regeringskansliet en webbsida, ”En kulturkanon för Sverige” (<https://www.kulturkanon.se/>), där den som vill kan skicka in förslag på ”litteratur, konstverk, händelser, traditioner” som bör ingå i det som har kommit att kallas *Folkets kanon*.<sup>24</sup> Bland de, när detta skrivs, drygt 500 litterära förslagen märks både förväntade inslag som Vilhelm Mobergs utvandrar-svit, Per Anders Fogelströms *Mina drömmars stad* och verk av Astrid Lindgren och Selma Lagerlöf, och mer otippade, bland dem texter av Nikanor Teratologen, Jujja Wieslanders och Sven Nordqvists bilderböcker om Mamma Mu och kråkan och Martin Kellermans tecknade serie om Rocky.

Svenska Akademien, som redan 2006 av dåvarande kulturminis-



tern pekades ut som en möjlig aktör i utarbetandet av läslista och literaturkanon, har avlagt sig medverkan. Den 10 april 2024 publicerade den ständige sekreteraren Mats Malm en debattartikel i *Dagens Nyheter*, vilken två dagar senare replikerades av kulturminister Parisa Liljestrand (M).<sup>25</sup> En viktig ståndpunkt tycktes debattörerna dela: Ideologiskt grundad kanon är av ondo. Kanon ska vara inkluderande och tillåtande, den ska bidra till *gemenskap*. Här märks ett avgörande avsteg från Blooms ingång. Samtidigt lyfter även Malm fram att kanon innebär en definitionsmakt som i sig fungerar riktninggivande och därmed exkluderande.

Det Malm framför allt kritiserar i sitt inlägg är dels att Tidöpartiernas idé om en svensk kulturkanon innebär en missuppfattning av hur kanonbildning fungerar, dels satsningens nationalistiska inramning. Regeringens och samarbetspartiet Sverigedemokraternas projekt handlar om *ideologi*, och därmed om det som Malm i artikeln kallar en *smal kanon*. I en sådan kanon visserligen även estetiska värden spela in, men här finns en tydlig uteslutningsmekanism, där ”verk som saknar rätt ideologisk definition tenderar att falla utanför”. I stället förespråkar Malm vad han kallar *den breda kanon*, som bygger på delaktighet och gemenskap. Denna kanon ”växer fram successivt, i hög grad genom sin egen estetiska styrka”. Här finns alltså, liksom tidigare hos Bloom, en tro på det enskilda verkets autonomi, till synes frikopplad från ideologi. Och i likhet med Blooms syn på kanon har Malms ett tydligt modernistiskt stråk, vilket blir tydligt i formuleringar som denna: ”I själva verket är ju litteraturens och konstens prestation inte att erbjuda det hemtama, utan att introducera oss för det främmande.” Det högkvalitativa ska erbjuda något nytt, tidigare oprövat. Med Gustav Forsgårds ord kan yttrandet ses som ett uttryck för en *institutionaliserad modernism*, i samklang med den etablerade kultursyn som staten även sanktionerar i sina olika kulturella stödformer.<sup>26</sup> Här väger alltså den estetiska vågskålen över i Malms argumentation. Samtidigt finns ett tydligt etiskt, demokratiskt anslag i inlägget, genom den övergripande tron på att den breda kanon ska innebära och erbjuda delaktighet, där ”det främmande” förutom en modernistiskt anstruken syn på värde även konnoterar just mångfald.<sup>27</sup> I den meningen vetter Malms ideal snarast mot den av Bloom föraktade ambitionen att ”öppna upp kanon”.

Att den estetiska förnyelse som litteraturens ”prestation” enligt Malm ska innebära även rymmer ett mått av urskillning är dock svårt att bortse från. Svenska Akademien som förvaltare av en rad prestigefyllda priser, inklusive det litterära Nobelpriset, förblir en auktoritet och maktfaktor när det gäller litterär smak, och bidrar genom sitt prisarbete till en kvalitetsdistinktion som i förlängningen utgör en viktig aspekt av kanonbildningen. Även om, som Anders Palm visat, tonvikten på etik respektive estetik växlat i Akademiens Nobelpris-motiveringar, arbetar institutionen ofrånkomligen även med det som Malm kallar smal kanon.<sup>28</sup>

Kulturminister Liljestrands replik, publicerad i *Dagens Nyheter* den 12 april 2024, tar på sätt och vis avstamp i just den mållkonflikt mellan det breda och det smala, mellan folkligt och elitistiskt, som den ständige sekreterarens inlägg låter ana. Samtidigt blir det snart tydligt att Liljestrand egentligen inte talar om kanon, utan snarare om ett slags föreställd gemenskap, en svensk identitet, som ska formuleras och stärkas bland annat med hjälp av litteratur. I hög grad, och ännu starkare än hos Wikström tjugo år tidigare, är den svenska kulturkanon hos Liljestrand ytterst ett integrationsprojekt.

På ett ganska försåtligt vis och i populistisk anda kontrasterar kulturministern sin egen biografi av flyktingerfarenhet och förortsbakgrund mot den ständige sekreterarens tänkta upphöjda position och air av exklusivitet. Bildning ska vara ett *erbjudande* åt alla, framhåller Liljestrand, inte en *lyx* åt några få. Hos kulturministern blir kanon ett instrument för politisk förändring, enligt argumentationen i demokratiserande, utjämnande riktning – ett maktvapen som i det här fallet genom politisk handlingskraft kan vrängas ur elitens händer och delas ut till folket. Bloom skulle snarast ha betraktat detta som ett utspel från förtrytelsens aktörer, men hans definition formulerades före den nya tidens högerkonservativa, före Donald Trumps och Jimmie Åkessons folkliga variant av ressentiment. Tidigare logiker är satta ur spel, nya diskurser och retoriska vändningar har uppstått. Numer tycks ingen vilja ta makten över smaken, men åtskilliga vill ändå använda sig av den.

## Bortom kanon? Avslutande reflektioner

Synen på och användningen av kanonbegreppet har som framkommit genomgått ett genomgripande skifte under de senaste decennierna. Bloom företrädde hållningen att kanon finns immanent, den uppstår ur författarnas verk, och detta var också länge en dominerande syn inom litteraturvetenskapen. Den marxistiska, feministiska och senare postkolonialt inriktade kanonkritiken bidrog till att demaskera tron på litterär kvalitet som ett objektivi mått. Herrnstein Smith gick så långt som att påstå att vi snarast lär oss vad som är att anse som god litterär kvalitet. Postkritiken, med Felski i spetsen, fränkände den litterära expertisen tolkningsföreträdet, och proklamerade misstankens hermeneutik som det traditionella litteraturstudiets svanesång.<sup>29</sup>

Men uppfattningen att kanon endast bygger på estetisk kvalitet är inte bara en ståndpunkt bland andra; den förutsätter också en enhetskultur som inte längre finns. Om 1990-talets diskussion framför allt uppehöll sig vid vad som *platsade* i kanon och vad som därmed också hade *uteslutits*, handlade 00- och 10-talens debatter snarare om huruvida kanon ens är relevant. På 20-talet är det framför allt politikerna som har lagt beslag på den offentliga diskussionen om kanon i Sverige, medan litteraturforskarna uppehåller sig vid helt andra aspekter av kanonfrågan och framför allt intresserar sig för litterära värden och värderingar i bredare bemärkelse, vilket inte minst blir synligt i föreliggande tidskriftsnummer.<sup>30</sup>

Debattörer med i övrigt skilda utgångspunkter, som Bloom och Felski, delar visserligen en oro för litteraturens och litteraturvetenskapens kris. Men förklaringsmodellerna divergerar. Där Bloom hävdade att yttre inblandning i litteraturens inneboende storhet i förlängningen hotar hela fältet, menar Felski snarare att ett fortsatt snävt fokus på skönlitteraturens estetiska egenart, frikopplat från dess olika relationer till samhället i övrigt, riskerar att göra litteraturvetenskapen irrelevant.

Det visar sig med andra ord att inte bara värdet *i* en litterär kanon – i betydelsen vilka verk som bör ingå i en sådan – utan också värdet *av* kanon är föränderligt. Högt och lågt, det som Forslid & Ohlsson i sin debattbok från 2007 fångade under rubriken ”Hamlet eller Hamilton”, innebar för ett par decennier sedan ett reellt val, där

litteraturvetenskapen tycktes stå vid ett vägsäl: Är det författare som Shakespeare eller Guillou ämnet ska ägna sig åt? I fortsatta projekt om litterära värdepraktiker och värdeförhandlingar har Forslid & Ohlssons forskargrupp i Herrstein Smiths efterföljd landat i det som närmast blivit en allmän uppfattning – att kanon konstrueras och uppstår genom aktivitet, relationer och responser, och genom litteratur i bruk. En ytterligare aspekt av kanonbildning som dock inte blivit lika utforskad men som Malm snuddar vid i sitt debattinlägg 2024, är kanon som litteraturhistoriskt bevarandeprojekt, som resultatet av ett kritiskt kulturarvsarbete. Vilka verk eller författarskap som ytterst visar sig ”hållbara” blir ju ofta tydligt först i efterhand och då som resultatet av en samling texter frammanade och aktualiserade av en aktiv eftervärld.

Dagens dominerande tro på kanon som ett möjligt inkluderande, gemensamt samhällsprojekt bygger i grunden på en missuppfattning både av begreppets normativa innebörd och kanske också av hur maktspelen kring kultur och smak opererar, något Pierre Bourdieu visat i flera studier.<sup>31</sup> Även om alla som är intresserade åtminstone i teorin skulle kunna arbeta med att påverka, förändra och formera kanon, får inte alla aktiviteter samma genomslag. Maktaspekten märks inte minst i det tolkningsföreträde som vissa specifika aktörer besitter – i de värderingens sammanhang och dominansförhållanden som bland andra Herrstein Smith lyft fram.<sup>32</sup> När Svenska Akademien ger ut en titel i sin klassikerserie innebär det något annat än när ett av de mindre förlagen gör detsamma, bara för att ta ett exempel.

I ett snabbt skiftande politiskt och kulturellt landskap där traditionella värdesystem satts i gungning har kanon snarare än att värna eviga värden blivit något av en färskvara. Det statiska estetiska kvalitetsmått som Harold Bloom vurmade för förefaller alltmer avlägset och fokus har förskjutits till andra utmaningar, som misslyckad integration eller ungas försämrade läsförståelse. Men även om kanon i sig knappast är svaret på sådana utmaningar, bidrar även till synes icke-normativa läslistor som Kulturrådets eller digitala lärarresurser som Litteraturbankens skola (som finansieras bland annat av Svenska Akademien) i förlängningen på olika sätt till kanonbildningen.<sup>33</sup> När estetisk kvalitet inte längre är det uppenbara svaret på litteraturens särart och litteraturstudiets existensberättigande öppnar det för andra

perspektiv. Aktuell akademisk diskussion om kanon handlar mindre om litterära verks värde i sig och mer om *uppfattningen* om litterärt värde och litteraturens roll vid en viss tidpunkt. Att frågan om behovet av och innehållet i en skönlitterär kanon i stort sett har upphört som produktiv stridsfråga inom litteraturvetenskapen förändrar alltså inte att kanon är fortsatt intressant att studera som historiskt, estetiskt, didaktiskt och inte minst politiskt projekt.

## Noter

- 1 Se Anders Mortensen, ”Jag söker ett värdelöst guld ett guld som gör värdelöst guldet, allt guld!»: Några ingångar till den litterära värdediskursens labyrint”, *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 44 (2024: 3-4), 8 och 5-15 och där angiven litteratur. <https://doi.org/10.54797/tfl.v44i3-4.9337>. Se även Anders Mortensen, ”Litteraturens värde och värden”, *Litteraturens värden*, Anders Mortensen red. (Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion, 2009), 7-23.
- 2 Se Torbjörn Forslid et al, *Litterära värdepraktiker: Aktörer, rum, platser* (Göteborg/Stockholm: Makadam, 2017), 20.
- 3 Bland flera exempel kan nämnas det arbete som drevs av Karin Westman Berg: Könnsrollsseminariet vid Kursverksamheten i Uppsala 1967-1977 och Kvinnolitteraturprojektet vid Uppsala universitet, som startade 1978.
- 4 Se exempelvis Lillian S. Robinson, ”Treasure Our Text: Feminist Challenges to the Literary Canon”, *Tulsa Studies in Women's Literature*, vol. 2 (1983:1), 83-98.
- 5 Anna Williams, *Stjärnor utan stjärnbilder. Kvinnor och kanon i litteraturhistoriska översiktsverk under 1900-talet* (Hedemora: Gidlunds förlag, 1997).
- 6 Ordet kanon kommer från antik grekiska med betydelse som *rak stång, linjal, rättesnöre, tabell, måttstock* och *regel*. Den ursprungliga användningen rörde korrekt historieskrivning. Med tiden kom ordet framför allt att användas om de texter som auktoriserades som genuina i den fornkristna kyrkan. Se Thomas Karlsruhn, ”Kanon och kritik. En debatt och några eftertankar”, i *Kanon ifrågasatt. Kanoniseringsprocesser och makten över vetandet*, Katarina Leppänen och Mikela Lundahl red. (Hedemora: Gidlunds förlag, 2009), 236 och där angiven litteratur.
- 7 David Perkins, *Is literary history possible?* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1992); Rafael Cardoso, ”Decolonizing the canon?”, *Texte zur Kunst*, vol. 128 (2022:32), 98-107; *Queering the canon. Defying sights in German literature and culture*, Christoph Lorey och John L. Plews red. (Columbia: S.C. Camden House, 1998).
- 8 Karlsruhn, ”Kanon och kritik”, 235.
- 9 Se Karlsruhn, ”Kanon och kritik”, 24off.
- 10 Harold Bloom, *The Western Canon. The Books and School of the Ages* (New York: Harcourt Brace and Company, 1994), 7.
- 11 Bloom, *The Western Canon*, 40.
- 12 Bloom, *The Western Canon*, 12. I sammanhanget är det även värt att nämna Blooms tidigare studie *The Anxiety of Influence. A Theory of Poetry* (New York: Oxford University Press, 1973).

- 13 Bloom, *The Western Canon*, 10.
- 14 Barbara Herrnstein Smith, "Contingencies of Value", *Critical Inquiry*, vol. 10 (1983:1), 1–35 <https://www.jstor.org/stable/1343404>
- 15 Herrnstein Smith, "Contingencies of Value", 10.
- 16 Barbara Herrnstein Smith, *Contingencies of Value. Alternative Perspectives for Critical Theory* (Cambridge MA: Harvard University Press, 1988), 9f.
- 17 Cecilia Wikström, "Därför behövs litteraturkanon", *Svenska Dagbladet*, 2006–09–27, <https://www.svd.se/a/78bf5cc5-397e-348e-b80e-3fb591cf8cb2/darfor-behovs-litteraturkanon>
- 18 Stefan Jonsson, "Kulturdebatt. Litteratur som gränsvakt", *Dagens Nyheter*, 2006–07–31 <https://www.dn.se/kultur-noje/kulturdebatt/litteratur-som-gransvakt/>
- 19 Amelie Björck et al., "Reflektion/Konfrontation/Diskussion. Kanon och kanoner. En e-postdiskussion", *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 2007:3, 7–22 DOI: <https://doi.org/10.54797/tfl.v37i3.12460>
- 20 Torbjörn Forslid & Anders Ohlsson, *Hamlet eller Hamilton. Litteraturvetenskapens problem och möjligheter* (Lund: Studentlitteratur, 2007).
- 21 Forslid & Ohlsson, 93.
- 22 Torbjörn Forslid et al., *Litterära värdepraktiker. Aktörer, rum, platser* (Göteborg/Stockholm: Makadam, 2017). Se även Torbjörn Forslid, et al., *Höstens böcker. Litterära värdeförhandlingar 2023* (Göteborg/Stockholm: Makadam, 2015).
- 23 I expertgruppen för "konstarterna" ingår Svante Nordin, professor emeritus i idé- och lärdoms historia, Torsten Pettersson, professor i litteraturvetenskap, Mattias Lundberg, professor i musikvetenskap, Karin Sidén, docent i musikvetenskap och museichef på Waldemarsudde, Björn Linnell, författare och förläggare samt Karin Helander, professor emerita i teatervetenskap. Se SVT Nyheter/TT 2025–01–30 <https://www.svt.se/kultur/de-ar-experterna-som-ska-ta-fram-kulturkanon>. Om konflikterna kring expertgruppen, se Fredrik Björkman, "Trägårdhs utredning kantas av konflikter", *Aftonbladet* 2025–01–29, <https://www.aftonbladet.se/kultur/kulturnyheter/a/kw13EX/tragardhs-kanonutredning-kantas-av-konflikter>; Hugo Lindkvist, Josefin Sköld & Malena Rydell, Nationella minoriteter anklagar Lars Trägårdhs utredning för förtryck, *Dagens Nyheter* 2024–10–22, <https://www.dn.se/sverige/nationella-minoriteter-anklagat-lars-tragardhs-utredning-for-fortryck/>
- 24 Regeringskansliet, "En kulturkanon för Sverige" <https://www.kulturkanon.se/>
- 25 Mats Malm, "Svenska Akademien har inte till uppdrag att renodla svenskheten", *Dagens Nyheter*, 2024–04–10, <https://www.dn.se/kultur/mats-malm-svenska-akademien-har-inte-till-uppdrag-att-renodla-svenskheten/>; Parisa Liljestrand, "En svensk kulturkanon är inte ett nationalistiskt projekt utan en inbjudan", *Dagens Nyheter*, 2024–04–13, <https://www.dn.se/kultur/parisa-liljestrand-kritiken-fran-mats-malm-och-hans-sjutton-kamrater-ar-obegriplig/>.
- 26 Gustav Forsgård, "Kommunpoeten. Kulturbryggan, Jimmy Alm och institutionalliserad modernism", i *Litteratur, konst och politik i välfärdsstatens Sverige*, red. Erik Erlanson, Jon Helgason, Peter Henning & Linnea Lindsköld (Stockholm: Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, 2024), 118.
- 27 Anders Palm betonar denna tendens i Svenska Akademiens motiveringar för det litterära Nobelpriset under 1990- och 2000-talen, där han ser "en betoning av litteraturens möjligheter att vidga världen och öppna för förståelsen av 'den andre/de andra' i främmande eller rikt sammansatta kulturer". Se Anders Palm, "Egenart, egenskaper, egenvärden. Bidrag till en litterär värde teori", i *Litteratu-*

- rens värden, Anders Mortensen red. (Stockholm/Stehag: Brutus Östlings bokförlag Symposion, 2009), 302.
- 28 För en genomgång av hur tyngdpunkterna i prismotiveringar för det litterära nobelpriset varierat genom åren, se Palm, ”Egenart, egenskaper, egenvärden”, 300–304.
- 29 Rita Felski, *The Limits of Critique* (Chicago & London: The University of Chicago Press, 2015), 168f.
- 30 Anna Forsberg och Anna Linzie har i flera artiklar undersökt, komparativt och diakront, olika värdeförändrande handlingar och händelser som medverkat till att författarskap fallit i glömska. Se Forsberg & Linzie, ”Vilda pojkar, värde och varaktighet. Litterärt värde och värdering i fallen Sigfrid Siwertz *Mälarpirater* och Marjorie Rawlings *The Yearling*”, *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 52 (2023: 2–3), 36–56 <https://doi.org/10.54797/tfl.v52i2-3.6988> och samma författares ”’An age that is slipping out and an age that is hastening in’. Värdet av skönlitterär sociologisk analys i Gustaf Hellströms *Snörmakare Lekholm får en idé* och Ellen Glasgows *In This Our Life*”, *Samlaren. Tidskrift för svensk och annan nordisk litteratur*, årg. 144, 2023, 207–235. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-523150>.
- Se även Torbjörn Forslid, Anders Ohlsson och Daniel Helsing's bidrag i det här TFL-numret, där de pekar på den konkreta påverkan på ett författarskaps värdekurvor som den aktuella författarens död kan ha.
- 31 Se exempelvis Pierre Bourdieu, *La Distinction. Critique sociale du jugement* (Paris: Éditions de minuit, 1979) och Pierre Bourdieu, *Konstens regler. Det litterära fältets uppkomst och struktur*, Johan Stiernma övers. (Stockholm/Stehag: Brutus Östlings bokförlag Symposion, 2000).
- 32 Herrnstein Smith, *Contingencies of Value*, 51f.
- 33 Kulturrådet, läslistor, <https://www.kulturradet.se/i-fokus/laslistor/>. Listorna är framtagna av myndigheten i samarbete med Skolverket och en fristående referensgrupp med litterär och utbildningspedagogisk kompetens samt efter förslag som samlats in från forskollärare, lärare i svenska och svenska som andraspråk, samt skolbibliotekarier. Litteraturbankens skola, <https://litteraturbanken.se/skolan/>.